

Ю.В.Павлишена

*аспірантка кафедри міжнародних відносин
Київського міжнародного університету*

РАДЯНСЬКА ПАРАДИГМА ПОЛІТИКИ ФРАНКІСТСЬКОГО РЕЖИМУ В ІСПАНІЇ 1939–1975 РОКІВ

У статті здійснено аналіз радянської історичної літератури про політику франкістського режиму в Іспанії 1939–1975 років та системоутворювальних ознак марксистсько-ленінської концепції франкізму як тоталітарного фашистського режиму. Охарактеризовано роботи провідних радянських іспаністів, їхні здобутки та прорахунки. На основі вивчення зарубіжної історіографії 1990–2004 років пропонується сучасне тлумачення франкістської політичної системи як авторитарної.

Ключові слова: франкістський режим, радянська історіографія, демократична трансформація, внутрішня політика, тоталітарний режим, авторитарна політична система, Іспанія, Франко, фаланга, кортеси, корпоративна держава.

В останні десятиріччя довкола іспанських політичних і соціально-економічних системних перетворень сфокусована увага міжнародної політичної, громадської і наукової спільноти. Її безпрецедентний та ефективний перехід до демократії (мирний характер, досягнення національного консенсусу, визначення загальнонаціональних пріоритетів на противагу вузькопартійним, егоїстичностановим тощо) став взірцевою і найбільш ефективною трансформацією в межах глобальної “третьої хвилі” демократизації [1].

Унікальність іспанського досвіду – у низці трансформаційних демократичних практик інших держав – ставить на порядок денний необхідність аналізу, перегляду й спростування концептуальних основ франкізму, його політики, успадкованих молодістю вітчизняною іспаністикою від радянської епохи, так само, як і з’ясування його соціального характеру і вирізнення тих його внутрішніх підвалин, які спричинили його мирну заміну парламентською демократією.

Вивчення досвіду інших країн важливе також тому, що перехідний період, у якому ще перебуває наша держава, – це завжди особливий стан суспільства зі своєю логікою, динамікою і механізмами розвитку. Перед країнами, які вступили в нього, виникає зазвичай

низка подібних проблем. Серед них – забезпечення легітимності нової влади, пошуки консенсусу й порозуміння між протилежними соціально-політичними силами, досягнення суспільної стабільності.

Успішно реалізований перехід до демократії дає багатий матеріал для роздумів, допомагає краще зрозуміти власні проблеми, знайти ефективні шляхи їх розв'язання [2].

На нашу думку, є доконаним фактом те, що специфіка іспанської демократичної трансформації детермінована характером й особливостями функціонування попереднього політичного режиму, щонайбільше, спрямованістю його внутрішньої та соціальної політики.

Передовсім наголосимо на тому, що внутрішньополітична історія Іспанії 1939–1975 років належить до тих тем, які зазнали в радянський час абсолютного ідеологічного впливу. Марксистсько-ленінська концепція про тоталітарну фашистську сутність франкізму залишилася майже незмінною до початку 1990-х років [3]. Так само зазначимо, що радянська історіографія франкізму, політичного режиму, формування якого розпочалося в роки громадянської війни 1936–1939 років і після її завершення і який припинив своє існування в 1975 році зі смертю свого фундатора Ф. Франко, репрезентована низкою колективних, індивідуальних монографій і статей. До когорти відомих іспаністів радянської доби належать І.М. Майський, С.П. Пожарська, Хосе Гарсія, М.Т. Мещеряков, Д.П. Пріцкер, Л.В. Пономарьова, С.М. Хенкін, Т.М. Баранова, Л.І. Лук'янова та інші.

Першим систематизованим дослідженням про франкістську Іспанію стала монографія історика, іспанця за походженням, Хосе Гарсія “Іспанія ХХ століття”. Автор кваліфікує франкізм як “централізовану тоталітарну фашистську диктатуру”, як державу “тоталітарного ладу зверху донизу” [4; 5]. Цієї ж парадигми дотримуються авторські колективи монографій “Іспанія. 1918–1972 рр. Історичний нарис” (М., 1975), “Історія фашизму в Західній Європі” (М., 1978), С.П. Пожарська “Від 18 липня 1936 – довгий шлях” (М., 1977); М.Т. Мещеряков, Л.Б. Волков, Т.М. Баранова, Л.І. Лук'янова та інші.

Необхідно особливо наголосити на тому, що сповідування радянською історичною літературою концепції щодо франкізму як тоталітарної фашистської політичної системи детермінувала відповідні, такі ж заідеологізовані, підходи та оцінки внутрішньополітичної діяльності іспанського режиму 1939–1975 років. Так, Гарсія Хосе, ґрунтуючись на документальних комплексах іспанського походження, з'ясував економічні наслідки громадянської

та Другої світової війни для Іспанії. Він зазначає, що в історичній літературі останній рік іспанського громадянського протистояння – 1939-й – часто визначають як “чорну ніч” для франкістського режиму, адже до соціально-економічних негараздів додалась ізоляція з боку світової спільноти, ініційована СРСР і підтримана США. Автор пропонує надзвичайно спрощений й односторонній підхід в оцінці автарктичної економічної діяльності франкізму, яка, на його думку, мала за мету опіку лише інтересами фінансової олігархії. До мінусових характеристик Гарсія Хосе відносить діяльність франкістської держави в сільськогосподарській царині, яка зводилася до техніко-економічних перетворень, а не соціальних [6].

Хосе Марія Галан, висвітлюючи історію Іспанії доби франкізму, стверджує, що іспанський народ перебуває під гнітом кривавої диктатури генерала Франко – диктатури, яка є зброєю фінансового капіталу та земельної аристократії. Жорстокість і терор є, на його думку, найхарактернішими ознаками режиму. Франкістська держава призупинила, підкреслює Х.М. Галан, розвиток продуктивних сил, ліквідувала всі демократичні свободи, піддала нещадній експлуатації найманий люд, розорила найбідніше селянство. Влада буржуазно-демократичного республіканського уряду, резюмує автор, була замінена терористичною диктатурою фінансово-поміщицької олігархії [7].

Ідеологічні межі, у яких перебувала радянська історіографія, не дозволила науковцям з'ясувати об'єктивну іспанську дійсність минулих століть і її впливи на перебіг соціального-економічного та політичного розвитку суспільства в ХХ столітті. Адже саме слабкість вітчизняного капіталу спричинила вагому частку участі франкістської держави в економічних процесах. Щоправда, уже дослідження перебудовних років об'єктивно оцінили витоки, принципи й наслідки економічної політики уряду Франко, яка врешті-решт спричинила високі темпи зростання, названі “іспанським економічним дивом” [8].

Найхарактернішою ознакою франкістської політичної системи, механізмом її тривалого існування, за визначенням радянської історіографії, був терор, який набрав статусу державної політики. Відомий іспаніст радянського часу С.П. Пожарська стверджує, що до початку 1941 року в іспанських тюрмах і концтаборах залишилося 1–2 млн. осіб. Натомість авторський колектив монографії “Іспанія. 1918–1972 рр. Історичний нарис” оперує офіційною статистикою – 271 тис. політв'язнів [9].

У цьому зв'язку варто підкреслити, що лише в 1990-х роках відкрився доступ до секретних матеріалів радянських архівів. Їхній

аналіз дозволив Сагомоняну О.О. з'ясувати ще один чинник зростання чисельності жертв, а саме той факт, що іспанське громадянське протистояння тривало і після 1939 року аж до кінця 1940-х років. Її ініціювала іспанська компартія за вказівки та всебічної підтримки Комінтерну і Москви іспанським “макі” [10].

Радянські історики одностайні в твердженні, що «внутрішня політика франкістської держави була очевидною – побудувати фашистський тоталітарний режим». У такому контексті аналізувались у колишньому СРСР перші декрети Франко про заборону демократичних свобод, призупинення діяльності партій, кортесів, класових профспілок, як і наступні «органічні закони» [11].

На думку представників радянської історичної науки, фашистську сутність франкізму підтверджує перетворення фаланги в державну партію, створення трибуналів “політичної відповідальності”, необмежена влада каудильйо, її персоніфікація, спроба побудови корпоративної держави, формування вертикальних профспілок тощо [12].

Проте ті ж самі автори, розглядаючи франкізм як фашизм, водночас звертають увагу на його своєрідність і самобутність. Для них було очевидним, що іспанський повоєнний режим вирізняється та виходить за рамки класичної фашистської моделі. Приміром, найбільш знаний та авторитетний іспаніст, дослідник франкізму С.П. Пожарська переважну частину своєї статті «Франкізм як іспанська різновидність фашистської державності» присвятила розглядові саме особливостей франкізму, до яких вона відносить «авторитарну тенденцію як складову та невід’ємну частину іспанської політичної культури», «гетерогенність іспанського фашизму», «становище, яке займала фаланга», «наявність кортесів», «політичний плюралізм, хоча жорстко обмежений». У підсумковому абзаці С.П. Пожарська робить вельми важливе узагальнення в тому сенсі, що більшість зарубіжних авторів застосовує до характеристики франкізму термін «авторитарний» [13].

Деякі дослідники історії франкізму притримувалися думки, що Франко використовував у своїх публічних промовах лише зовнішні атрибути фразеології фалангістів, насправді ж сам керувався риторикою в дусі мілітаризму й особистої влади на взірєць диктаторів ХІХ – початку ХХ століття – Р. Нарваєса та М. Прімо де Рівери; поводив себе радше як католицький король, аніж фашистський диктатор. Іспанський каудильйо не був професійним політиком. Його власна політична модель була вкрай проста і складалася з декількох складових: одноособова влада, піднесення авторитету Іспанії та

єднання іспанської нації [14].

Радянську аксіому як тоталітарної фашистської політичної системи спростовує сучасна західноєвропейська, російська та вітчизняна іспаністика [15].

Детальний аналіз наукового доробку 1990-х – поч. ХХІ століття дозволяє визначити принципово відмінні характеристики як типології франкізму, його ідеологічного спектру, так і внутрішньої політики. Передовсім франкістська державність в Іспанії кваліфікується як авторитарний режим стабілізаційного та реформаційного характеру, як традиційно-охоронний. До його сутнісних ознак світова література відносить обмежений плюралізм, відсутність чіткої та єдиної ідеології, натомість поєднання ідей широкого спектру ідей фалангістської революції, військової диктатури і монархічної реставрації (праві католики, монархісти, військові, традиціоналісти, карлісти, фалангісти). У 60-х – на початку 70-х років ХХ століття франкізм трансформувався в безпартійний режим. Іншим інструментом стабілізації режиму стали армія та католицька церква [16]. Загалом упродовж своєї історії франкістська політична система еволюціонувала, розширюючи інфраструктуру і сегменти демократизації з метою створення громадянського суспільства та ринкової економіки і таким чином сприяла мирному переходу іспанського суспільства до повноцінної парламентської демократії.

Література

1. Див.: Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце ХХ века. – М.: РОССПЭН, 2003.–368 с.; Стрижевская Ю. Переходы от авторитарных режимов // Общественные науки и современность. – 1992.– №5.; Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? // Политические исследования. – 1999. – №1.–С.15–24; Шмиттер Ф. Процесс демократического транзита и консолидации демократии // Политические исследования. – 1999. – №3; Хенкин С.М. Испания после диктатуры (социально-политические проблемы перехода к демократии). – М.: Наука, 1993. – 200 с. Його ж. Политика пакта: испанские иллюстрации // Политические исследования. – 1996. – №5; Powell Ch. Espana en democracia. 1975–2000. – Madrid : Plaza Janes, 2001. – 655 P.
2. Хенкин С.М. Испания после диктатуры (социально-политические проблемы перехода к демократии). – М.: Мысль, 1993.– С.3.
3. Іваницька О.П. Франкізм як різновид тоталітарно-авторитарних режимів // Вісник Київського міжнародного університету. Серія:

- Міжнародні відносини. – К.: КиМУ, 2003. Вип. 2.– С.110–118.
4. Іваницька О.П. Франкістська Іспанія. 1939–1975 рр. Історіографія. –Вінниця, 1996.– С.27.
  5. Гарсиа Хосе. Испания XX века. – М.: Мысль, 1967. – С. 279, 282, 287.
  6. Там само. – С.309-313.
  7. Галан Хосе Марія. Франкистская Испания // Международная жизнь.– 1959. – №11.– С.76–77.
  8. Страны Южной Европы в современном мире. – М., 1989. – С. 6–17, 19.
  9. Пожарская С.П. От 18 июля 1936 – долгий путь. – С.82; Испания. 1918–1972 гг. Исторический очерк. – С. 250.
  10. Сагомоян А.А. Антифашистское партизанское движение в Испании (1939–1948). – М., 1990.
  11. Гарсиа Хосе. Испания XX века. – С. 275, 277–278, 287; Испания. 1918–1972 гг. Исторический очерк. – С. 250–251; Пожарская С.П. От 18 июля 1936 – долгий путь. – С. 83.
  12. История фашизма в Западной Европе. – М.: Наука, 1978. – С. 335–340; Пожарская С.П. Франкизм как разновидность фашистской государственности // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. – М.: Наука, 1981. – С.47–49.
  13. Пожарская С.П. Франкизм как разновидность фашистской государственности. – С.48–49, 51, 55, 58, 61; Іваницька О.П. Франкістська Іспанія. 1939–1975 рр. Історіографія. – С.29.
  14. Тоталитаризм в Европе XX века. Из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления. – М.: Наука, 1996. – С. 170.
  15. Historia de Espana. Siglo XX. 1936–1996. / Jesus A. Martinez (coor.). –Madrid: Catedra, 2003. – 518 P.; Historia politica. 1939–2000. –Madrid: ISTMO, 2001. – 511 P.; Vilallonga. Franco yel Rey. La espera y la esperanza. Las dos figuras que marcan la historia espanola del siglo XX. – Madrid: Plaza Janes, 1998. – 295 P.; Valverde Zafra Jose. El sistema politico en las decadas de Franco.–Madrid:Grafite Ediciones S.L., 2004. – 515 P.
  16. Powell Ch. Espana en democracia. – p. 91; Іваницька О.П. Франкістська Іспанія. 1939–1975 рр. Історіографія. – С.40, 61–67, 101–107; Її ж. Франко – каудильйо Іспанії. – Вінниця: Книга-Вега, 2002. – 423 с; Уриарте-Путинцева Е.А. Франсиско Франко и приход к власти технократов в конце 50-х годов // Весник Московського університета. Серія 8: Історія. – М.: МГУ, 2001. – №3. – С. 112–128;
  17. Потапов И.И. Характеристика режима Франко в западной

В статье анализируется советская историческая литература о политике франкистского режима в Испании 1939–1975 годов и системообразующие признаки марксистско-ленинской концепции франкизма как тоталитарного фашистского режима. Охарактеризованы работы ведущих советских испанистов, их достижения и упущения. На основе изучения зарубежной историографии 1990–2004 годов предлагается современная интерпретация франкистской политической системы как авторитарной.

Ключевые слова: франкистский режим, советская историография, демократическая трансформация, внутренняя политика, тоталитарный режим, авторитарная политическая система, Испания, Франко, фаланга, кортесы, корпоративное государство.

The article analyses the Soviet historical literature about the politics of the regime of Franco in Spain, 1939-1975; explores the system-formation peculiarities of Marx and Lenin concept of the Franquism as the totalitarian fascist regime. It characterizes the works by a number of leading Soviet historians specialized in Spain, their contribution and achievements as well as drawbacks.

Key words: Franquism, Soviet historiography, democratic transformation, internal policy, totalitarian regime, authoritarian political system, Spain, Franco, Falange, Cortes, corporative state.